

TÁRGY: Építészeti alapismeretek	TANÉV	FÉLÉV	ÉVFOLYAM
ELŐADÓ: Vasáros Zsolt DLA egyetemi tanár Helfrich Szabolcs DLA egyetemi adjunktus	2020/21.	I.	N.III. Műszaki menedzser

2020_09_08/15 – a kezdetek óravázlat

- Az óra keretében elsősorban az európai és mediterrán kultúrkör építészetével foglalkozunk, kitekintések szintjén említjük a távol-keleti, az ősi amerikai, belső afrikai és más kultúrák építészetét is.
- Az építészettörténetben lényeges elemek a kiemelkedő centrumok, teljesítmények, fontos a párhuzamos tárgyalás: pl. az ősi Amerika kultúráiban az ókori jellegű építészet megjelenése az európai kultúrkörben már a kora középkor időszaka, nem is lép jelentősen tovább Kolumbuszig, illetőleg az egyiptomi Újbirodalom időszaka Európában a bronzkor, ahol az ún. megalitikus kultúra képviseli a monumentális építészetet.
- A tárgyalt, fő építészettörténeti korszakok áttekintése a XX. századig a következő:
 - Őskőkor-utolsó jégkorszak vége (cca. i.e. 10000-ig)
 - Jégkorszak vége-mezolitikum-újkőkor-rézkor (cca. i.e. 3000-ig)
 - Magaskultúrák kialakulása (i.e. 4-3. évezred fordulója)
 - Ókori Kelet építésze (i.e. 4. évezred vége-az iszlám térhódítása)
 - Az ókori Egyiptom építésze
 - Mezopotámia építésze
 - Perzsia építésze
 - Az égei kultúrák építésze (i.e. 3-2. évezred)
 - Ókori görög építészet (i.e. VIII-I. század)
 - Etruszk és római építészet (i.e. VII-i.sz. V. század)
 - Kora keresztény építészet (i.sz. IV-VI. század)
 - Bizánci építészet (i.sz. IV-XV. század)
 - Korai középkor építésze (i.sz. VI-X. század)
 - Román építészet (i.sz. XI-XII. század)
 - Gótikus építészet (i.sz. XIII-XV. század)
 - Reneszánsz építészet (i.sz. XV-XVII. század)
 - Barokk építészet (i.sz. XVI-XVIII. század)
 - Klasszicizmus építésze (i.sz. XVIII. század vége-XIX. század közepe)
 - Romantika építésze (i.sz. XIX. század közepe)
 - Eklektikus építészet (i.sz. XIX. század második fele)
 - Szecesszió építésze (i.sz. XIX-XX. század fordulója, cca. 1890-től)
 - Modern mozgalom és építészet (i.sz. XX. század első évtizede-1945)
 - A II. Világháború után (1945 - az ezredfordulóig)
 - Napjaink építésze
- Az építészet fogalma tágabb értelemben bármilyen építmény létrehozása adott céllal. Nem tekintjük építészeti tevékenységnek egy bizonyos célra – pl. lakás – alkalmas természeti adottság – pl. barlang – birtokba vételét.
- Az építészet a társadalmi fejlődés igen korai szakaszában tudatos, célszerű és differenciált tevékenységgé vált, valamint művészi szintre is emelkedett.
- Az építészeti tevékenység célja, hogy védett, (részben vagy teljesen) zárt-fedett tereket alkosson a létfenntartáshoz, illetőleg különböző egyéni, vagy közösségi cselekményekhez.
- Az építészet legfontosabb meghatározói: a tér rendeltetése-funkciója, a tér egyszerűsége-összetett jellege, az épület építéstechnikája - az építőanyagok tulajdonságai, a tér külső megjelenése - az épület tömegképzése, a külső és belső felületek díszítésének-tagolásának kérdése.
- Az építészet fenti karakterelemei valamennyi korszakban összefüggnek az adott társadalom jellegével-berendezkedésével, technikai-tudományos-művészi érettségével.
- Úgy tűnik, hogy az őskőkor első művészeti emlékei az i.e. 40.000 körüli időszakból maradtak fenn, ezt számos sziklarajz és festmény, domborművek és a szobrászat egyszerű, stilizált, mégis magas színvonalat képviselő darabjai jelzik.
- Az ekkor élt emberek (cca. i.e. 40.000 körül már Homo Sapiens) tartós eszközei jellegzetesen a pattintott kőeszközök.

- Az i.e. 7.000-3.000 közötti időszakot nevezzük újkőkornak, ez a csiszolt kőeszközök elterjedésének, a korai fémmegmunkálás kialakulásának, valamint a földművelő-állattenyésztő életmód elterjedésének időszaka. Összefoglaló néven a szakirodalom neolitikumnak nevezi azt a folyamatot, ahogy hosszú évezredek alatt Közel-Keleti-Anatóliai térségből a földművelő készséggel rendelkező embercsoportok a mai Európa területét benépesítették.
- A kőkor fontosabb periódusai:
 - Kr.e. 9-8. évezred: átmeneti kőkor
 - Kr.e. 7. évezred: újkőkör / még nincs kerámia
 - Kr.e. 7. évezred vége-5. évezred eleje: újkőkör (kalkolitikum)
 - Kr.e. 5. évezred-4. évezred első fele: késői kő-rézkor
 - Kr.e. 4. évezred vége-cca. Kr.e 3000: kora bronzkor
- A civilizáció bölcsője tehát a mai Közel-Kelet, Dél Törökország és Mezopotámia térsége, az ún. termékeny félhold (*Fertile Crescent*).
- Az itt vizsgált és bemutatott települések jellegzetessége az ún. tell (jelentése: domb)-kultúra kialakulása. Ennek lényege, hogy síkvidékből kissé kiemelkedő dombokra települt népesség évszázadok, vagy akár évezredek alatt épített házainak elpusztult maradványai egyre nagyobb tömegben rétegződnek egymásra, így sajátos kulturréteget hoznak létre. A Közel-Keleten tipikus megtelepedési mód a kőkorból általánossá vált a Kárpát Medencében is, az Alföld is számos kőkori településnyomot őrzött meg.
- A legújabb kutatások szerint az újkőkorból már a 10. évezredben, azaz az ismert Jerikónál mintegy 1000 évvel korábban jelentős, mondhatni monumentális építészet alakult ki. Ennek egyik centruma a mintegy 25 évvel ezelőtt, Klaus Schmidt német régész által feltárt, ún. Urfa régióban található (Dél-Kelet Törökország). Kiemelkedő jelentőségű Göbekli Tepe lelőhelye, ahol mind az épületek struktúrája és az differenciáltsága, mind pedig a monumentális kőépítészethez társuló domborművek és anyagi kultúra színvonala igen fejlett társadalomra utal.
- Az i.e. 4-3. évezred fordulójára három meghatározó kultúrkör ér el kiemelkedő fejlettséget, és válik további, az emberiség szempontjából meghatározó fejlődés centrumává. A két folyóvölgyi kultúra Mezopotámia és Egyiptom mellett jellemzően a mai Nyugat Európa és a Mediterrán térség területén az ún. Megalitikus kultúra rendelkezik monumentális építészetrel.
- Az ókori kelet építészetét Egyiptom és Mezopotámia vonatkozásában tárgyaljuk. Az ókori Mezopotámia (Folyamköz) Elő-Ázsiában, a Tigris és Eufrátesz folyók között elterülő síkságon, a mai Irak és részben Irán illetve Szíria területén feküdt. Az ókori Egyiptomhoz hasonlóan a gazdálkodás alapja az öntözéses földművelés tudatos megszervezése, a mezőgazdaság kiaknázása volt.
- Az ókori Mezopotámia területén időről-időre megerősödő, jórészt városállamokból kinövő birodalmak hoztak létre különböző államalakulatokat: sumerok, akkádok, gutik, új-sumerok, babiloniak, kassziták, asszírok, újbabiloniak, médek, perzsák mellett számos kisebb, alig ismert nép és kultúra tette színessé a kialakult képet.
- Az egyiptomban kialakított első írásrendszerrel szinte párhuzamosan a sumér ékírás is igen korán, az i.e. IV. évezred végén már megjelenik.
- A monumentális építészet alapvető feladatai: templom és uralkodói palota, amely egyúttal falakkal védett uralkodói-kormányzati központ.
- Mezopotámia általában kőben szegény terület, így az építészet téralakítása az anyag befolyása miatt is másként alakult, mint Egyiptomban. Jórészt napon szárított téglát használtak, ebből elsősorban – de nem kizárólag – falas szerkezeteket emeltek. A falak vastagsága a létrehozott épületek méretei és szilárdsági problémák miatt sokszor több méter. A födémek általában fából készült síkfödémek. A falak tartósságának növelése és a díszítőművészet igénye okán a korai időszakban kialakul először a mészszegekkel, majd mázas, illetve égetett kerámiával történő burkolatképzés (Pl. Uruk-Warka).
- Az ókori Egyiptom története mintegy 4 évezredet ölel fel, az i.e. 4. évezred végére a Nílus völgyében két királyság emelkedik ki és szolgál a későbbi, páratlan fejlődés alapjául.
- Az ún. korai dinasztikus kor (0-I-II. dinasztia uralkodása) az i.e. 3. évezred első harmadáig tartó időszak, a két királyság egyesítése. Fontosabb építészeti emlékek az ún. masztabák (sírépítmények), amelyek még iszaptéglából épülnek, jórészt tömör struktúrák, kezdetlegesen differenciált belső terekkel, tagolt homlokzati felületekkel (Abydos-korai királysírok).
- Érdemes az Ókori Kelet vizsgálata során párhuzamos kitekintést tenni európa és a mediterrán térség irányában, ahol a kőkor monumentális építészeti emlékei, az ún. megalitikus építmények a meghatározók. Fontosabb helyszínek: Málta (templomok-szentélyek, pl. Tarxien), Brit-szigetek (Stonehenge, New Grange), Ibériai-félsziget, Bretagne.

- Nem szabad megfeledkezünk az „Ókori-világ” más, az ókori kelettel közvetlen és meghatározó kapcsolatban nem álló kultúráiról sem, amelyek jelentős és monumentális építészetet hoztak létre: pl. az Indus völgyi kultúrák (Mohendzso Daro, Harappa).

Ajánlott irodalom és az ábrák forrása:

- Szentkirályi Zoltán-Détsy Mihály: *Az építészet rövid története*, Műszaki Könyvkiadó, Terc Kiadó, Budapest (több kiadásban)
- Pevsner, Nikolaus: *Az európai építészet története*, Corvina Kiadó, Bp., 1972.
- Szentkirályi Zoltán: *Az építészet világtörténete*, Budapest, 1980.
- Szentkirályi Zoltán: *Válogatott építészettörténeti és elméleti tanulmányok*, Terc Kft., Bp., 2006.
- Tadgell, Christopher: *Antiquity. Origins, Classicism and the New Rome (Architecture in Context I)*, Routledge, Oxon, 2007.
- Summers, David: *Real Spaces. World Art History and the Rise of Western Modernism*, Phaidon Press, New York, 2003
- Istvánfi Gyula: *Az építészet története – Őskor. Népi építészet*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997.
- Istvánfi Gyula: *Az építészet kezdetei*, Terc, Budapest, 2010.
- Hajnóczi J. Gyula: *Az építészet története – Ókor I. Keleti és átmeneti kultúrák*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
- Gimbutas, Marija: *The Civilization of the Goddess. The World of Old Europe*, HarperCollins Publishers, New York, 1991.
- Cunliffe, Barry (szerk.): *Prehistoric Europe. An illustrated History*, Oxford University Press, Oxford-New York, 1998.
- Guidoni, Enrico: *Architettura Primitiva (Storia universale dell'architettura)*, Electa, Milano, 2000
- Renfrew, Colin: *A civilizáció előtt*, Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- Masszon, V.M.: *Egy kőkori település Közép-Ázsiában: Dzsejtun*, Gondolat, Budapest, 1978
- Guinea, Miguel Ángel García: *Altamira and other Cantabrian caves*, Símxex, Madrid, 2001
- Özdogan, Mehmet, Hauptmann, Harald, Basgelen, Nezih (szerk.): *From Village to Cities. Early Villages in the Near East 1-2.*, Arkeoloji ve Sanat Yayinlari, Istanbul, 2003
- Özdogan, Mehmet, Basgelen, Nezih (szerk.): *Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilization. New Discoveries*, Arkeoloji ve Sanat Yayinlari, Istanbul, 1999
- Haydaroglu, Mine: *From Earth to Eternity. Catalhöyük*, Yapi Kredi Yayinlari, Istanbul, 2006
- Schmidt, Klaus: *Sie bauten die ersten Tempel. Das rätselhafte Heiligtum der Steinzeitjäger*, Verlag C.H. Beck, München, 2006
- Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999
- Wengrow, David: *The Archaeology of Early Egypt. Social Transformations in North-East Africa, 10,000 to 2650 BC*, Cambridge University Press, 2006
- Maisels, Charles Keith: *Early Civilizations of the Old World. The Formative Histories of Egypt, The Levant, Mesopotamia, India and China*, Routledge, London, 1999
- Jarzombek, Mark: *Architecture of First Societies. A Global Perspective*, Wiley, New Jersey, 2013
- Cook, Jill: *Ice Age art. Arrival of the modern mind*, British Museum London, 2013